

Krätke, Michael. 2013. O ekonomskoj demokraciji

<http://www.slobodnifilozofski.com/2013/02/michael-r-kratke-o-ekonomskoj.html>

Donosimo prijevod teksta Michaela R. Krätkea, profesora političkih znanosti i ekonomije na Sveučilištu u Amsterdamu, o ekonomskoj demokraciji. Krätke preispituje poimanje današnje političke demokracije u kapitalističkoj tržišnoj ekonomiji. Ističući potrebu za ekonomskom demokracijom on raspravlja o mogućnostima njezinog funkcioniranja, posebice na makrorazini. Kao otko ekonomske demokracije u današnjem sustavu, Krätke vidi pokret kooperativa, koje je potrebno povezati s lijevim političkim strankama i sindikatima čime bi se vratila argumentacija za radikalne reformističke strategije reguliranja, pa čak i upravljanja tržištima.

Širom svijeta postoji konsenzus o ideji demokracije kao jedinom održivom konceptu dobrog društvenog uređenja. Međutim, takav pogled ne prelazi okvire politike. Danas se o dobrom društvu razmišlja kao o mješavini političke demokracije i kapitalističke tržišne ekonomije. Prema takvom pogledu na kapitalizam se gleda kao na komplementaran dio demokracije, no koji je jasno odvojen od nje. Kapitalistička ekonomija ne percipira se nužno kao demokratski poredak sama po sebi; može biti nedemokratska ili demokratska, dok god podrazumijeva demokratski politički poredak koji bi bio protuteža despotizmu kapitala i slobodnog tržišta, ili čak pretegnuo nad njime[1].

Stari i novi društveni pokreti po cijelome svijetu te ljevice u cjelini duboko vjeruju u intrinzičnu vrijednost demokracije. Ali ograničavanje demokracije kao načela i kao uređenja na područje politike i isključivo politike nije obično prihvaćeno na ljevici. Naprotiv, mijenjanje društvenog uređenja te mijenjanje svjetske ekonomije, svijeta tržišta i vladavine kapitala smatra se demokratskim procesom, čak i najvećim mogućim postignućem demokracije. Demokracija kao proces podrazumijeva potragu za moći i njezino osvajanje, kao i korištenje političke moći, a posebno državne vlasti, kao najvažnije poluge za promjenu strukture društva i prevladavanje kapitalizma kao ekonomskog uređenja. Skoro se svi na ljevici slažu da je preobrazba kapitalizma u dobro i pravedno ekonomsko uređenje moguća samo demokratskim sredstvima. Barem u Europi i Sjevernoj Americi ljevica je napustila sve težnje za benevolentnom diktaturom, čak i za kratko prijelazno razdoblje.

Antikapitalizam društvenih pokreta i ljevice u cjelini je skeptičan prema novom kapitalističkom svjetskom poretku, a posebno prema njegovoj neoliberalnoj poruci. Implicitno, a ponekad i eksplicitno, današnji antikapitalistički pokreti odbijaju tvrdnju da slobodno tržište samo po sebi predstavlja ekonomsku demokraciju te najbolji i jedini oblik ekonomske demokracije koji jeste i može ostati održiv. Današnji društveni pokreti kritizirajući strukture suvremenog kapitalizma fokusiraju se na rastuću moć finansijskih tržišta. Uzimanjem u obzir ogromnu moć suvremenog finansijskog kapitala, ponovno su započeli staru raspravu: je li doista moguće pomiriti kapitalizam i političku demokraciju, mogu li i hoće li oni biti dugoročno kompatibilni. Ako je vaš odgovor na ovo staro pitanje negativan, ako vidite kapitalizam onakvim kakav zapravo jest - prije kao prijatniju nego kao preduvjet ili stabilnu bazu za demokraciju - i ako smatrate da je demokracija puno važnija za dobro društvo nego kapitalizam, onda imate jasan politički argument protiv kapitalizma, a koji lako može postati argument u korist drugog ekonomskog uređenja - ekonomske demokracije. Da bismo očuvali demokraciju, moramo se riješiti kapitalizma i zamijeniti ga, ako je moguće, ne samo nečim boljim već i onim što jest i treba biti u skladu s političkom demokracijom - a to je ekonomska demokracija.

Koncept ekonomske demokracije

Ekonomska demokracije je neizbježno - upravo kao i socijalizam, komunizam i anarhizam - istovremeno i politički i ekonomski koncept. Kao politički koncept, ekonomska demokracija ne znači samo viši stupanj državne intervencije i kontrole nad ekonomskim procesima; demokratski izabrane i legitimirane vlade odavno to čine u mnogim dijelovima svijeta. Isto tako ne znači ni ponešto više osnovnih prava za radnike, čak ni ako proširimo model na sudjelovanje radničkih predstavnika u službenom političkom procesu odlučivanja. [2] Kada bi ekonomska demokracija značila sve to, zemlje s čvrsto ukorijenjenim korporativizmom poput Austrije ili Nizozemske smatrale bi se punokrvnim ekonomskim demokracijama već više desetljeća. Međutim ekonomska demokracija nije samo oblik radničkog samoupravljanja na razini pogona ili tvrtke (iako demokracija na radnom mjestu i samoupravljanje u tvorničkoj hali ostaju neophodni elementi bilo kojeg koncepta ekonomske demokracije). Prije će biti da, kada govorimo o ekonomskoj demokraciji, zapravo adresiramo raznolike odnose moći koji prožimaju cjelokupnu ekonomsku strukturu i utječu na svaki aspekt društva i njegova ekonomskog života. Pod time mislimo na prava i dužnosti, kontrole i zajednički nadzor koji mogu pružiti protutežu nelegitimnoj privatnoj i javnoj ekonomskoj moći. U krajnjoj liniji - i potpuno na tragu današnjih antikapitalističkih i antiglobalizacijskih pokreta - također govorimo o ekonomskom uređenju za međunarodnu ekonomiju, o uređenju koje bi moglo učinkovito izaći na kraj s globalnim katastrofama, s bogatstvom i siromaštvom naroda te s eksploatacijskom strukturom svjetskih tržišta. Upravo taj koncept demokratskog svjetskog ekonomskog uređenja još je uvijek najslabija karika suvremenog antikapitalizma.

Od ranih 1980-ih, a naročito nakon Velike preobrazbe 1989-1990., širom svijeta se ponovno vodi opsežna rasprava o modelima mogućeg ili izvedivog "demokratskog socijalizma". Demokratski socijalizam trebao bi predstavljati alternativu i kapitalizmu u njegovom različitom obličju i svim oblicima državne, centralno upravljane, "socijalističke" ekonomije koja je dramatično propala u bivšem sovjetskom bloku. [3] Iako je rasprava uglavnom ograničena na akademsko polje, njezina je važnost više nego očita ako uzmemo u obzir najveći suvremeni socijalistički eksperiment: kineski napor za izgradnjom i očuvanjem onoga što se još uvijek službeno naziva "socijalističkim tržišnim gospodarstvom."

Rasprava se uglavnom vrti oko modela (ekonomske) demokracije. Model "participativne ekonomije" Michaela Alberta, samo je jedan od najnovijih primjera. [4] On obrađuje tematiku ostvarive ekonomske alternative kapitalizmu, tj. pitanje ekonomskog uređenja koje ne bi bilo ništa manje učinkovito, ali bi bilo mnogo pravednije od svog povijesnog prethodnika: alternativa koja bi bila poželjna i prihvatljiva u smislu osnovnih demokratskih vrijednosti: jednakosti, slobode, samoupravljanja i participacije.

Samoupravljanje na radnom mjestu nije najvažniji kamen spoticanja u trenutnoj raspravi oko različitih modela ekonomske demokracije, već demokratska priroda planiranja i koordinacijskih procesa na makroekonomskoj razini (gdje su u pitanju mnoge tvrtke, grane, cijele regije i zemlje, čak i svjetsko gospodarstvo). Zbog lošeg glasa koji prati centralno državno planiranje, rasprava ostaje na jednom krucijalnom pitanju: što će biti (ako uopće bude) uloga tržišta u novom ekonomskom uređenju? Je li neka vrsta "tržišnog socijalizma" moguća i poželjna, odnosno vrsta ekonomskog uređenja u kojem tržišta ne vladaju, već su zauzdana ili "podruštvljena", stavljena i zadržana pod društvenom kontrolom te njima upravljaju demokratska politička tijela umjesto anonimnih "tržišnih aktera"?

Lako je uočiti zašto mogućnost ili poželjnost demokracije na radnom mjestu ili na razini poduzeća pobuđuje malo rasprava: jednostavno postoji dovoljno dokaza koji pokazuju da

radničke kooperative mogu voditi tvrtke jednako učinkovito kao i privatni poduzetnici ili kapitalisti i njihovi menadžeri, ako ne i puno bolje. Radničke kooperative u pravilu imaju niže nadzorne i administrativne troškove, nižu stopu izostajanja s posla i nižu fluktuaciju radne snage od privatnih kapitalističkih poduzeća. Kooperacija, radničko samoupravljanje i participiranje na radnom mjestu zapravo povećavaju produktivnost. [5] Demokracija – odnosno pravo upravljanja i organiziranja vlastitih aktivnosti zajedno i u skladu sa svima koji su u njih izravno uključeni – uspijeva na razini mjesta rada. Uspijeva ako postoje prava koja ljudima na radnom mjestu stvarno daju glas i moć slobodnog odlučivanja, prava koja im nedostaju u "normalnim", strogo hijerarhijskim radnim odnosima koji danas prevladavaju u privatnom i javnom sektoru. Takva prava čak nisu neizbježno povezana s pojedinačnim ili kolektivnim vlasništvom poduzeća (ili imovine poduzeća, njegovih proizvodnih resursa). Ustvari, oduvijek su postojali različiti oblici radničkih kooperativa, jednako kao što su postojali različiti oblici radničkog suodlučivanja u privatnim kapitalističkim poduzećima.

Ekonomska demokracija može biti ograničena na osnovno pravo biranja vlastitih upravitelja (bilo samostalnih rukovoditelja, bilo članova radničkih vijeća) ili može biti toliko široka da omogućuje pravo na trajnu uključenost u sve relevantno donošenje odluka na razini radnog mjesta i/ili tvrtke. Nažalost, ovdje postoji problem: strukturu rada, nejednakost poslova i kvalifikacija, hijerarhiju poslova (što je posljedica visoke razine specijalizacije u suvremenim radnim organizacijama) ne može se tek tako prevladati. Upravo ovakva struktura potkopava demokratski princip "jedan čovjek - jedan glas" jer stručnjaci ili specijalisti u bilo kojem području neizbježno postaju važniji, a onda i moćniji od laika ili ne-stručnjaka.

Zbog toga se susrećemo sa starim Lenjinovim problemom: kuharica bi trebala upravljati ako ne državom, onda barem kuhinjom – no može li ona to? Je li bilo koja kuharica ili skupina kuharica sposobna upravljati kuhinjom, a da ne uništi obrok? Kako bi se uravnotežila hijerarhija znanja, odgovornosti, iskustva i njima posljedične "stručnosti", problemu se može doskočiti rotacijom na poslu ili redizajniranjem radnih mjesta. Može se zamisliti struktura u kojoj su znanje, stručnost i moć odlučivanja u kriznim situacijama sistematično razdvojeni tako da filozofi ne vladaju; pa ni birokrati ni profesionalni političari. Umjesto toga funkcionirala bi vijeća organizirana prema prastaraj praksi porote građana.

Problem makroekonomskog planiranja

Na još veće probleme nailazimo ako se odvažimo zamisliti neku vrstu procedure demokratskog planiranja na makroekonomskoj razini. Nitko ne poriče nužnost pažljivog planiranja - sve velike i male tvrtke planiraju u određenoj mjeri. No mnogo se rasprava vrti oko triju glavnih pitanja: (a) što planirati, (b) tko će planirati i, zadnje ali ne i najmanje važno, (c) kako bi se trebalo demokratski organizirati takvo makroekonomsko planiranje?

Planiranje je danas na lošem glasu, iako je sveprisutno; npr. planiranje proračuna u cijelom javnom sektoru, dugoročno planiranje proizvodnje i ulaganja u svim većim korporacijama. Ali institucije za makroekonomsko planiranje koje postoje u ovom ili onom obliku u mnogim zemljama (središnje banke, pa čak i uredi za centralno planiranje u Francuskoj ili u Nizozemskoj) zapravo nemaju nikakvog autoriteta nad pojedinim tvrtkama ili granama. Njihovo je planiranje besmisleno zato što nije osmišljeno za poučavanje tvrtki koje pripadaju javnom sektoru (kao, primjerice, u slučaju francuske planifikacije).

Sve bi se ovo trebalo radikalno promijeniti u bilo kojem obliku "demokratske" ekonomije:

osnovna pravila upravljanja neće biti nametnuta samo samostalnim tvrtkama, već bi i samoupravljanje radničkih kolektiva bilo podvrgnuto nekoj kontroli i smjernicama odozgo, koje bi bile legitimirane demokratskim donošenjem odluka o pravilima upravljanja/menadžmenta na višem (društvenom) nivou. Štoviše, sve vrste osnovnih ekonomskih aktivnosti - proizvodnja, potrošnja, štednja, investiranje, dezinvestiranje, prodaja, kupnja, kreditiranje, marketing itd. - neće više biti samo privatna stvar, već će biti u potpunosti politizirane. U demokratskom ekonomskom uređenju osnovne ekonomske aktivnosti moraju biti legitimirane, vladavina "tržišnih silnica" osporena, a pojedinci i kolektivi moraju dobiti svoja prava: umjesto "tržišta" (što je u praksi način da se ukaže na privatne odluke i vladare pojedinih tržišta), proizvođača i potrošača, svi (zainteresirani) sudionici trebaju raspravljati, pregovarati i na kraju odlučiti o smjeru i toku ekonomskog razvoja.

Naravno, niti se može niti se treba sve planirati; tvrtke i radničke kooperative trebaju i dobiti će visok stupanj autonomije u svojim svakodnevnim poslovima. Ali predviđeno je i mnogo dogovaranja o pitanjima od presudne važnosti za investicijske odluke: na razini poduzeća, grana i regija. Investicijske odluke - na razini tvrtke kao i na društvenoj razini - uključuju odluke o inovacijama, o novim proizvodima, o korištenju i/ili razvoju novih tehnologija, o restrukturiranju cjelokupnih industrija, o otvaranju novih poduzeća ili zatvaranju drugih. Općenito govoreći, četiri su zadatka dio rada na makroekonomskom investicijskom planiranju: (1) odlučivanje o ukupnoj veličini fondova za socijalno investiranje; (2) odlučivanje o investicijskim prioritetima među postojećim alternativama; (3) odlučivanje bilo o većim ili manjim inovacijama (po pitanju rizika i šansi koje se tiču i obuhvaćaju proizvode i proizvodne procese) ili o pitanju pokretanja ili prestanka određene vrste ekonomske aktivnosti; (4) odlučivanje o kriterijima uspjeha i provedbe za tvrtke i grane. Očigledno, odluke (2) i (3) zajedno određuju put rasta i razvoja ekonomije kao cjeline. Prema tome temeljno pravo koje građani moraju dobiti u bilo kojem demokratskom ekonomskom uređenju jeste pravo sudjelovanja u kolektivnom donošenju odluka o akumulaciji i investiranju.

Modeli ekonomske demokracije temelje se, u najmanju ruku, na nekoj vrsti društvene kontrole neto investicija. Na društvenoj razini one zahtijevaju oblik demokratskog donošenja odluka koristeći ovaj ili onaj oblik predstavničke demokracije i uključivanja proizvođača i potrošača te države, što predstavlja "opće interese" kao što su razvoj prirodne sredine ili interesi budućih generacija. Dodjela postojećih investicijskih sredstava (danas između 5% i 12% BDP-a u naprednim kapitalističkim zemljama) neće biti podložna odlučivanju privatnih vlasnika, kapitalista ili njihovih zaposlenih menadžera, već kolektivnom donošenju odluka u tijelima izabраниh predstavnika koji zastupaju sve ljude uključene i zahvaćen procesom ekonomske reprodukcije. U demokratskom ekonomskom uređenju pojedinačne tvrtke ili korporacije morat će pridonijeti fondovima društvenog investiranja redovitim plaćanjem poreza nametnutih na neto dobit. Da bi mogle ulagati, morat će se prijaviti za investicijska sredstva koja će biti dodijeljena kao kredit; morat će podnijeti pojedinačne investicijske planove na odobrenje, a sve u skladu s općim standardima koje će ustanoviti javna tijela zadužena za kontrolu društvenih investicijskih fondova. Sustav javnih investicijskih banaka funkcionirat će kao posrednik između društva (ili predstavničkih tijela) kao vlasnika općih investicijskih fondova s jedne strane i pojedinačnih tvrtki (uključujući i radničke kooperative) kao privremenih korisnika dijela tih sredstava s druge strane. Takav minimalni sustav demokratske kontrole i planiranja, naravno, zahtijeva određene institucije - vijeća za investicijsko planiranje i javne investicijske banke - koje će djelovati pod kontrolom općih predstavničkih tijela (vijeća i/ili parlamenata) odgovornih za sve vrste političkog donošenja

odluka.

U drugoj krajnosti, morali bismo zamisliti ekonomiju u kojoj je sve pod javnom, demokratskom kontrolom i u kojoj baš svaku ekonomsku odluku donose svi ljudi na koje ona utječe. Sukladno tome potrošači moraju odlučiti o svojim potrebama i zahtjevima kako bi proizvođači bili upoznati s njihovim preferencijama. Radničke kooperative s druge strane moraju osigurati potrebne informacije o troškovima za nekoliko proizvodnih alternativa. Konačno, odluke o tome što, kada, gdje, kako i po kojoj cijeni proizvoditi moraju se razmotriti u interaktivnom procesu u kojemu pojedinačni potrošači (ili šire zajednice potrošača) pregovaraju s pojedinačnim radničkim kooperativama (ili većom skupinom poput udruge kooperativa). Ključno pitanje ostaje hoće li ili ne, i u kojoj mjeri mogu i trebaju, tržišni odnosi i konkurencija među proizvođačima (autonomne tvrtke ili radničke kooperative) igrati ulogu u tom procesu - i ako u njemu budu sudjelovali, može li ih se držati pod demokratsku kontrolom. Što se tiče bitnog pitanja kako uklopiti dijelove "tržišnog socijalizma" u demokratski ekonomski poredak, predlagalo se da tržišta budu promptno "podruštvljena". [6] Ako bi se tržišta zauzdala unutar pojedinih institucija koje su zadužene za organizaciju i nadzor djelovanja svih sudionika na tržištu, bilo bi moguće uvesti transparentnost, regulirati konkurenciju i zapravo "ovladati tržištem".

Povijest kapitalizma pruža mnogo primjera kontinuiranih napora da se "ovlada tržištem" koji su bili poprilično uspješni, pogotovo u slučaju novoindustrijaliziranih zemalja. U pravilu bi se države i državne birokracije koje organiziraju tržišta i njima upravljaju jedva mogle okarakterizirati kao demokratske. [7] Analima novoindustrijaliziranih zemalja 19. i 20. stoljeća dominiraju autokratski režimi. Za održiv oblik ekonomske demokracije potrebno je više od čisto političke volje i snažnog poticanja u smjeru gospodarskog razvoja. Naprotiv, vitalna ekonomska demokracija bila bi u skladu s nižim stopama gospodarskog rasta i temeljila bi se na kvalitativnim zajedničkim ciljevima razvoja, koji mogu biti definirani u organiziranim javnim raspravama. Naravno, demokratsko ekonomsko uređenje koje politizira sve makroekonomske probleme, te stoga zahtijeva mnogo više sofisticiranih argumenata i legitimacija, predstavljalo bi još više poteškoća upravljanja za one koji kreiraju politiku.

To je povezano s pitanjem opsega i razmjera tržišnog socijalizma: hoće li tržište rada, tržište kapitala, tržište za prirodne resurse postojati ili ne. U socijalističkoj/komunističkoj tradiciji postoji jaka sklonost da se ili ukine ili ozbiljno ograniči takva tržišta. "Socijalizirana" tržišta koja omogućuju demokratsku kontrolu i donošenje odluka u vezi tržišnih procesa mogu osigurati alternativu. Budući da bi javna nadzorna i regulatorna tijela upravljala takvim tržištima i kontrolirala ih, mogla bi se primijeniti načela demokratskog donošenja odluka. I danas postoje mnoge takve agencije ili tijela. To je ono što nam je u trenutnom žargonu poznato kao BINGO, tj. nevladine organizacije s izraženom poslovnom orijentacijom. Zapravo se radi o formalno organiziranim i institucionaliziranim poslovnim zajednicama koje su izvan dosega demokratske kontrole i djeluju kao džentlmenski klubovi koji se međusobno umrežavaju. Njih će biti lako, čak i nužno, zamijeniti demokratski organiziranim, legitimnim javnim tijelima u onom trenu kada privatni vlasnik kapitala i poduzetnik budu uklonjeni iz središnjeg mjesta u ekonomskom životu društva. U novom kontekstu socijaliziranih tržišta, javna tijela trebala bi uspostaviti norme, standarde i pravila za sudionike na tržištu: cjenovne norme, dohodovne norme ili platne norme kao i proizvodne ili kvalitativne norme te norme proizvodnje (uzimajući u obzir na primjer potrošnju energije, utjecaje na okoliš, zdravlje i ponašanje). Uz dodatak snažnog segmenta kolektivnog, demokratskog donošenja odluka o investicijama (kao što je gore navedeno), socijaliziranje alokacijske funkcije tržišta, pa čak i socijaliziranje "poduzetničke" funkcije, uz promicanje inovacija i "novih kombinacija", posve

bi se približili punopravnom demokratskom ekonomskom uređenju.

Očuvanje nekih tržišnih elemenata kombinacijom "ekonomske demokracije" i "tržišnog socijalizma" na prvi pogled može djelovati neobično, kompromitirajući čak cijeli projekt novog ekonomskog uređenja u kojem bi društvo ponovno vodilo vlastitu ekonomiju umjesto da ekonomija dominira društvom kao u kapitalizmu. Međutim tržišta, čak i ona vrlo regulirana, imaju određene prednosti: mogu izbjeći beskrajne i bezuspješne međusobne bitke između sukobljenih pojedinačnih interesa. Tržišni rezultati mogu biti prihvaćeni kao privremeno rješenje za stvarne sukobe između pojedinih legitimnih ekonomskih interesa. Međutim u demokratskom ekonomskom uređenju tržišta nikada ne mogu biti ultimativni autoritet odgovoran za konačno rješavanje sukoba. Budući da su tržišta slijepa i gluha, da su rijetko "učinkovita" i budući da se "tržišni neuspjesi" događaju posvuda, bilo koji koncept tržišnog socijalizma treba se snažno osloniti na korektive tržišta ugrađene u sustav kao cjelinu. Uvijek treba postojati mogućnost žalbe na ishode tržišta, žalbe višem, političkom autoritetu, onom autoritetu koji je sposoban i ovlašten pokrenuti javnu raspravu i demokratsko donošenje odluka o bilo kojem srazu ekonomskih interesa. Ekonomska demokracija doista bi zahtijevala mnogo vremena. Stoga bi jedna od njezinih pretpostavki bila razumno smanjenje radnih sati za sve [radnike].

Sadašnja rasprava o demokratskom socijalizmu i izvedivom obliku ekonomske demokracije progonjena je propalim iskustvom visokocentraliziranog državnog planiranja u tzv. "socijalističkim zemljama". Može li se neuspjeh izbjeći demokratizacijom procesa planiranja? U principu može. Ali koji je oblik donošenja odluka, koji oblik sudjelovanja pri donošenju odluka potreban kako bi proces planiranja bio učinkovit? Socijalisti su danas skloni misliti da tehnički problemi centralnog planiranja mogu biti prevladani zahvaljujući većoj moći računala koju imamo na raspolaganju. Na temelju interneta kao novog načina kako za razmjenu i distribuciju informacija tako i za donošenje odluka, Michael Albert koncipirao je participativni proces koji je istodobno i vrlo uključiv (svima daje vlastito pravo glasa) i interaktivan. Mada se čini da oduzima mnogo vremena, izgleda vrlo jednostavan: želimo znati što ljudi žele? Samo upitamo. Želimo znati koji su troškovi povezani s tim željama? Samo upitamo. [8] Ali kako kasnije odlučiti o prioritetima ako ne pretpostavimo osnovni uvjet "izuzetno obilnog bogatstva", gdje svaka želja može biti ispunjena bez obzira na cijenu? Očigledno je da je potreban proces pregovaranja, ali moramo donijeti i konačnu odluku. Kako odlučiti o takvim pitanjima?

Običnom većinom glasova, kvalificiranom većinom ili pak drugim pravilima kolektivnog odlučivanja? U svakom slučaju, prvi potez institucionalizacije demokratskog ekonomskog uređenja uvijek podrazumijeva zajedničku odluku o tome kako odlučiti u gospodarskim pitanjima. Kako organizirati planiranje kao proces koji omogućuje da učimo iz pogrešaka i izbjegnemo slijepe ulice i krize? Neizbježno je da se ponekad sukobe ekonomski interesi. Kako ih procijeniti i odmjeriti? Koji ekonomski interes treba prevladati jednom kada je moć kapitala ukinuta kao kvaziprirodna osnova gospodarskog odlučivanja? Čak i ako smo dužni prihvatiti svačiji ekonomski interesi kao jednako važan, nisu svi interesi iste vrste. Ono što jednome može biti od vitalne važnosti, nekome drugome izgledat će kao marginalno pitanje. Stoga trebamo pravilo (ili pravila) za odlučivanje između ekonomskih interesa različite hitnosti i dometa. Što se tiče osnaživanja i sudjelovanja u donošenju ekonomskih odluka, mogla bi se zamisliti primjena prilično rolsovskog pravila: osnažiti one koji izravno snose teret kolektivne odluke o kojoj se radi (možda im čak dati i moć veta i blokiranja kolektivnog donošenja odluka u kojima su manjina), čak i ako su zanemariva manjina - primjerice oni ljudi koji će zbog ekonomske promjene o kojoj se radi izgubiti nešto što im je od vitalnog

značaja, poput domova, radnih mjesta, vještina ili okoliša, trebaju dobiti priliku uložiti veto i prisiliti većinu da još jednom promisli i pregovara o tom pitanju.

Strategija i strategije

Socijalističke strategije preobrazbe uvijek su se temeljile na uvjerenju da ćemo naći elemente, osnovne sastojke kojima ćemo graditi novu ekonomiju unutar kapitalističkih ekonomija kakve trenutno poznajemo. [9] Zapravo, još uvijek primjećujemo elemente, pa čak otoke ekonomske demokracije u današnjem kapitalističkom svjetskom gospodarstvu. Primjećujemo ih u kooperativnom pokretu rasprostranjenom širom svijeta (u koji je na svjetskoj razini uključeno više od 800 milijuna), primjećujemo ih u različitim oblicima organizirane solidarnosti i samopomoći u mnogim dijelovima svijeta koji se pojavljuju u različitom ruhu. U nekim dijelovima svijeta, čak i u nekim europskim zemljama, "socijalna" ekonomija još uvijek pruža zaposlenje i sredstva za život mnogim ljudima. Kooperativni je pokret izuzetno živ širom svijeta i u svojoj horizontalnoj organizaciji uključuje više od 800 milijuna ljudi na globalnoj razini. U zemljama EU-15 trenutno postoji 135.000 kooperativa s više od 84 milijuna članova koje osiguravaju radna mjesta za oko 2,7 milijuna ljudi. Ovo možda ne izgleda posebno impresivno s obzirom da je većina proizvođačkih kooperativa vrlo mala (oko 4,5% do 5% udjela u ukupnoj zaposlenosti u zemljama poput Španjolske ili Finske), iako je njihov tržišni udio puno veći (18% do 35% u trgovini na malo i zdravstvenoj zaštiti, 55% do 83% u poljoprivredi u različitim europskim zemljama). Ako promatramo cjelokupnu "socijalnu" ekonomiju (uključujući ne samo kooperative već i različite vrste neprofitnih organizacija) dobivamo puno veći udio zaposlenih (od 8,2% u Italiji do 16,6% u Nizozemskoj).

Ljevica treba promicati i podržavati takve alternative i sve više ili manje ne-kapitalističke oblike gospodarskog života te ih koristiti kao temelj za vlastite dugoročne strategije preobrazbe. Potrebno je obnoviti ranije postojeća savezništva društvenih pokreta između kooperativnih pokreta, sindikata i lijevih političkih stranaka. U strateškom je smislu posve logično podupirati i promicati "treći sektor" u svim kapitalističkim zemljama i pokušati formalizirati "neformalnu ekonomiju". Uz potrošačka prava moraju se proširiti i ojačati i radnička prava. Društveni pokreti, sindikati i lijeve političke stranke moraju se uključiti u borbu za javne investicije, za povratak i obnovu javne sfere u kojoj se donose odluke o našem zajedničkom ili javnom bogatstvu (u smislu javnih dobara i usluga). Ljevica se mora ponovno uključiti u rasprave o ekonomskim reformama i ekonomskim eksperimentima širokih razmjera u socijalističkim zemljama - s tim da je opasna cesta prema kineskom tržišnom socijalizmu daleko najvažnija tema. Isto tako mora promisliti ekonomsko i društveno uređenje koje se nalazi s onu stranu kapitalizma, a koje teži ostvariti. Ako u tome ne uspije, jedina preostala opcija bila bi reforma kapitalizma smanjenjem njegove destruktivnosti i povećanjem njegove održivosti. Ako bi s druge strane uspjela afirmirati ekonomsku demokraciju, ljevica bi imala jake razloge za obnovu saveza s milijunima ljudi koji već sudjeluju u „socijalnoj“ ekonomiji i kooperativnim pokretima u Europi i drugdje. Štoviše, tako bi vratili argumentaciju za radikalne reformističke strategije reguliranja, pa čak i upravljanja tržištima - povlačeći za sobom ustrajne napore za demokratiziranje (stoga "socijaliziranje") institucija koje danas zapravo upravljaju različitim vrstama tržišta.

Bilješke

[1]Usp. Dan Usher, *The economic prerequisites to democracy*, New York: Columbia

University Press 1981. Usherova knjiga dobro ilustrira konvencionalan liberalni pogled: nema demokracije bez kapitalizma.

[2] Kao i kod "suodlučivanja" u Njemačkoj koje radničkim predstavnicima daje pravo sudjelovanja u donošenju odluka na razini uprave - naravno ne u svim sektorima, već samo u određenim, odabranim područjima privatnog gospodarstva. Čak i u svojem ograničenom i okljaštrenom obliku, kapitalisti i menadžeri žestoko se protive radničkom "suodlučivanju" jer ugrožava njihov despotizam. Neki prosvijetljeniji kapitalistički despoti, naravno, naučili su živjeti s time.

[3] Za pregled lijevih analitičara koji su napustili bilo koji koncept centralnog makroekonomskog planiranja vidi Christopher Pierson, *Socialism after Communism. The New Market Socialism*, Cambridge: Polity Press 1995.

[4] Usp. Michael Albert, *Parecon. Life after capitalism*, London – New York: Verso 2003.

[5] Vidi dokaze dostupne u detaljnoj studiji najvećeg kompleksa radničkih kooperativa u Europi, španjolske kooperative Mondragon: H. Thomas / D. Logan, *Mondragon: An Economic Analysis*, London: Allen & Unwin 1982. Već sredinom 19. stoljeća izvještaji britanskih sindikata o radničkim kooperativama potvrđuju da su zapravo radile učinkovitije, tj. imale niže "upravljačke troškove" i daleko niže administrativne troškove od usporedivih privatnih poduzeća. Kada je Marx hvalio veću učinkovitost radničkih kooperativa u rukopisu iz 1864-1865 (koji je kasnije postao treći svezak *Kapitala*), oslanjao se na dokaze iz izvještaja sindikata.

[6] Usp. Diane Elson, *Market socialism or socialization of the market?*, in: *New Left Review* 172, 1988, str. 3 – 44.

[7] Usp. Osvrt Robert Wadea na iskustvo azijske države u razvoju: *Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization*, Princeton: Princeton University Press 1992.

[8] Usp. Michael Albert, *Op. cit.*, str. 128 e.s.

[9] To je, u suštini, srž Marxovog pojma "znanstvenog" socijalizma: ako ne možemo pronaći materijalne, moralne i intelektualne elemente za izgradnju nove ekonomije i društva u okviru stvarno postojećeg – iako prurušenog – kapitalizma, sva naša nastojanja da prevladamo kapitalizam doista će biti uzaludna. Naravno, ne samo da moramo pronaći takve elemente već ih moramo koristiti kako bismo gradili novo društvo. Usp., Michael R. Krätke, *Jenseits des Kapitalismus. Oder wo die kapitalistische Entwicklung über sich hinausweist*, in: Marcus Hawel i Gregor Kritidis (ur.), *Aufschrei der Utopie*, Hannover: Offizin Verlag 2006, str. 163–183.

Preveo Toni Brodar
Lektura Jana Pamuković

Objavljeno na stranicama [Transform! European network for alternative thinking and political dialogue](#)